

MARCEL BROODTHAERS.
Werkend aan een 'mosselbureau' in 1966.

MARIA GILISSEN/ESTATE MARCEL BROODTHAERS

TRIOMPHE DE MOULES II. 1965.
Gerestaureerd door Maria Gilissen.

KMSK VAN BELGIË/SABAM

Een fatsoenlij

De lotgevallen van de mosselpotten van Marcel Broodthaers. Een avontuur van Kunst & Koopwaar.

Na een kwieke start begon de motor ineens te sputteren. De wijnveiling door huize Bernaerts ten bate van de campagne 'Red de Mosselpot' moest tot het najaar worden uitgesteld. Een veel grotere machine, *Euro 2000*, dreigde alle aandacht van schenkers, kopers en publiek op te slurpen. Dus wacht het Stedelijk Museum voor Actuele Kunst in Gent (SMAK) op rustiger tijden om de geldinzameling voor de aankoop van de *Grande casserole*

de moules ('66) van Marcel Broodthaers (1924-1976) voort te zetten.

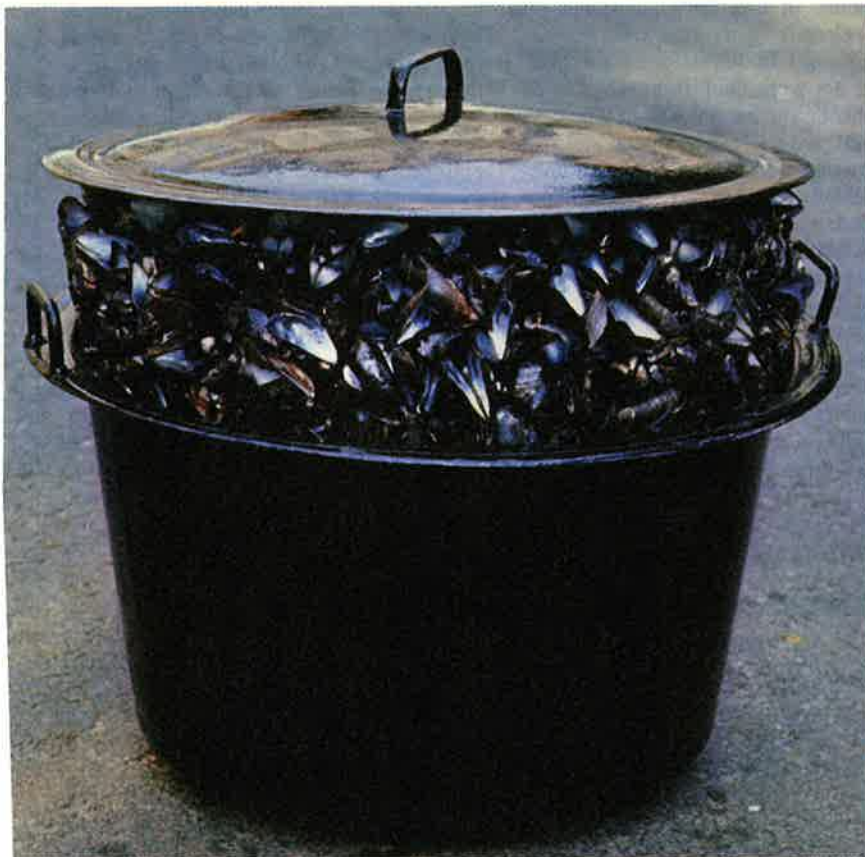
Aangezien de actie – compleet met mosselstijven en mosselwijn – vooral appelleert aan de smaakpapillen van Bourgondische lekkerbekken en drinkbroers, blijft de kans groot dat Jan Hoet de nodige tien miljoen frank zal binnenrijven. Toch was een opkikker welkom. De Vlaamse Gemeenschap, die beloofd had om bij elke opgehaalde frank, zelf een frank bovenop te leggen, versoepelde haar houding. Ze stelt nu gewoon 5 miljoen frank ter beschikking. Zo ligt de bal weer in het kamp van het volk, dat bij elke frank van de Vlaamse Gemeenschap een frank moet toevoegen. Het gevaar dat de grote pot alsnog in volksvreemde handen terecht komt, is dus iets minder acuut. Dat het SMAK niettemin alle hens aan dek

blijft roepen, heeft meer te maken met de wil om een breed publiek te sensibiliseren voor een stukje onvervalst nationaal erfgoed.

'Warhol voor de Amerikanen, Broodthaers voor België', zo klinkt het ongeveer. En voorts: 'Laat nooit meer gebeuren wat er met "De Intocht van Christus in Brussel" is gebeurd.' Hadden de Belgische musea tijdig ingegrepen, dan was het meesterwerk van James Ensor in eigen land gebleven in plaats van voor een onredelijk hoge prijs naar het Gettymuseum in Amerika te vertrekken. Aldus de redenering van het SMAK. En om de parallel met het Ensor-trauma aan te scherpen, liet men verstaan dat een Amerikaans museum 20 miljoen veil had voor onze nationale mosselpot. De eigenaar van het kleinood zou echter bereid zijn om het voor de helft

GRANDE CASSEROLE DE MOULES, 1966.
Geen speculantenprijs.

JAN HOET. Eigentijdse omkering
van de ironie van Broodthaers.

ke prijs

van de prijs te verkopen aan een Belgisch museum. In plaats van zijn vaderlandslievendheid breed in de verf te laten zetten, wilde deze privé-verzamelaar uitdrukkelijk 'anoniem blijven'. Zo heette het. Ten slotte viel terloops te horen dat er nog een tweetal andere potten in omloop zouden zijn, kleinere weliswaar. Eentje in Parijs en eentje in Brugge. Peptalk, tromgeroffel, boude beweringen en schimmige allusies genoeg. Maar klopten ze ook?

JAN DE MOSSELMAN

Nooit tevoren had Jan Hoet een Belgisch verhaal uit de mouw geschud. Zelden was het waarheidsgehalte zo 'metaforisch' als dit keer. In grove trekken zit er iets in van de ironie waarmee Broodthaers zelf tussen 1965 en '68 zijn mosselen als metaforen aan de man bracht, en

vice versa. Het is er een soort eigentijdse omkering van. De kunstenaar Broodthaers bespeelde op z'n dooie gemak een elitaire, weinig gemediatiseerde kunstwereld met zijn handjevol ingewijde critici, verzamelaars en adepten. En hij manipuleerde monkelend de wet van vraag en aanbod op een kleine markt.

Museumdirecteur en zelfverklaard 'mosselman' Hoet leidt zijn tot SMAK getrimde *Museum van Hedendaagse Kunst* naar het centrum van de publieke belangstelling via onverdroten veld- en mediawerk. Zelf tot Bekende Vlaming geslagen, spant hij andere BV's voor zijn kar, krijgt minder critici dan showredacteuren voor de voeten geschoven en opereert met het aankoopbudget van een museum in Zwankendamme. Op een internationale markt van hedendaagse

kunst waar de prijzen op dit moment weer in lichterlaaie staan, is dat geen sinecuur.

Marcel Broodthaers was een onbemiddeld dichter die in 1963 besloot om 'iets oneerlijks uit te vinden' en het door deskundigen als kunst te laten verkopen. 'Als ik iets verkoop, vangt hij (*de galeriehouder, jb*) 30 procent. Dat blijken de gangbare voorwaarden te zijn, sommige galeries pakken 75 procent. Wat is het? In feite zijn het objecten', zo stelde de nieuwbakken beeldend kunstenaar nuchter vast.

Zijn gave van het woord en zijn liefde voor het bibliofiele, smokkelde hij in een op de mode van toen geënte objectkunst. Vermoed als popart en *nouveau réalisme* werd afval van mosselen, eieren, steenkool en dies meer tot kunst getransformeerd. Met foto's, dia's en films breidde hij zijn recepten uit. De media die hij ►

gebruikte, liet hij elkaar overlappen. Zijn taal en tekens infiltreerden overal en glipten telkens uit de voorziene frames, als door de mazen van een net. Magritte liet groeten.

Vanaf 1968 werkte hij aan een conceptueel museumsysteem met verschillende afdelingen, waarin zijn puntige vraagstellingen over vorm, presentatie en inhoud, macht en maatschappij, op een even subtiel als intelligente manier een plaats kregen. Broodthaers was niet in de laatste plaats een kunstenaar van de kritische bespiegeling.

Voor het roerige museum van Gent was Broodthaers van bij het begin (1975) – naast Beuys, Panamarenko en de kunstenaars van de *Arte Povera* – een sleutelfiguur. Een centraal stuk in de collectie van het SMAK is niet voor niets de *Miroir d'Epoque Regency*. In 1973 kocht Broodthaers deze 18de-eeuwse spiegel met vergulde lijst, een arend in de top voerend, op de antiekbeurs. Hij plaatste hem bij wijze van eigen 'bespiegelende' bijdrage voor eerst op een tentoonstelling van jonge kunstenaars. Het zichtbare verschil was de financiële meerwaarde: enkele tienduizenden franken meer dan de 50.000 frank waarvoor Broodthaers hem van de antiquair Bathiste had gekocht. Via de alerte verzamelaar Matthys belandde het stuk bij de Vrienden van het Museum van Hedendaagse Kunst in Gent en zo in het museum zelf. Andere belangrijke werken van Broodthaers in het SMAK zijn een paneel van 289 *coquilles d'oeuf* en ook *L'Erreur* (1966), een doek met eierschalen onder het geschilderde woord 'moules'.

EEN SPECIAAL PAVILJOENTJE

Nu was *L'Erreur* nooit aangekocht maar als langdurige bruikleen in de collectie opgenomen. Toen bruikleengever Maurice Van Gysegem stierf, was niet langer duidelijk wat er met het werk ging gebeuren. Voorlopig is het naar de familie teruggekeerd. Het SMAK kon een nieuwe Broodthaers goed gebruiken. Om te kunnen meedingen naar een van de laatste beschikbare grote museale Broodthaers-ensembles (*Section Cinéma du Musée d'Art Moderne – Département des Aigles* uit 1971) had men meer dan 40 miljoen frank moeten bijeenzoeken. Een onhaalbare kaart. Zelfs het kapitaalkrachtiger museum *Boijmans van Beuningen* uit Rotterdam kon twee van de aangezochte financiers, de *Vereniging Rembrandt* en de *Mondriaan Stichting*, niet overtuigen om dit ensemble aan te kopen.

Het SMAK keek rond op het terrein van het haalbare. Op de grote tentoonstelling ter gelegenheid van de openstelling van

het museum in mei 1999 pakte het uit met de *Grande casserole de moules* (65x75x70 cm). In de catalogus stond vermeld dat het werk deel uitmaakte van de vaste collectie van het SMAK. In feite ging het om een naar aanleiding van de ouvertüre opgevraagd werk dat zich in het museum Middelheim bevond. Middelheim bewaarde het zelf in langdurige bruikleen en stelde het af en toe tentoon, samen met andere topstukken uit de voormalige Antwerpse galerie *Wide White Space* (WWS). Al deze werken – behalve Broodthaers ook Panamarenko, Christo, Carl Andre en andere – zijn nog altijd eigendom van ex-WWS-galeriste Anny De Decker.

Middelheim werd gesuggereerd om er een speciaal paviljoentje voor te bouwen,

ZIJN TAAL EN TEKENS GLIPTEN

DOOR DE MAZEN VAN HET NET.

een plan dat later als te 'megalomaan' werd verworpen. Met het oog op een mogelijke aankoop van de *Grande casserole de moules* liet Middelheim in 1997 het werk schatten bij kunsthandelaar Ronny Van de Velde en bij het internationale veilinghuis *Sotheby's*. Beide kwamen onafhankelijk van elkaar uit op een bedrag tussen 5,5 en 7 miljoen frank. Vrienden en Promotors van Middelheim vonden dat bedrag kennelijk te hoog. Alleszins zagen ze af van een aankoop die niet 'prioritair' geacht werd voor wat tenslotte een openluchtmuseum is.

De *Grande casserole de moules* is de grootste van de acht mosselpotten die Broodthaers maakte (65x75x70 cm). Net

MOULES SAUCE BLANCHE. 1967.
De meest poëtische van allemaal!

als zijn kleinere broers is hij drager van de betekenis-pendel tussen *le* en *la moule* (mal en mossel). Hij belichaamt de perfectie van een wezen dat z'n eigen mal vervaardigt en daardoor volgens Broodthaers juist onzichtbaar is. Hij draagt de dubbelzinnige, erotische betekenissen van de mossel. Hij bezit een volmaakte 'individualiteit' en ontelbare dubbels. Hij is het monument van de Grande Bouffe Belge, althans van de restanten van de maaltijd. Immers, om in eiertaal te spreken: beter een half ei dan een lege dop. De dood in de pot, dus. Alleen bij de *Casserole et moules fermées* (1965) zijn de zeevruchten niet geconsumeerd. Dit potje werd in 1975, een jaar voor zijn dood, rechtstreeks bij de kunstenaar aangekocht door de Londense *Tate Gallery* naar aanleiding van een tentoonstelling in Oxford.

GROOT ZEEVRUCHTENSOUPER

De *Grande casserole de moules* verscheen voor het eerst, verweven met zijn afbeelding in print en met emblematische gedichten, op de tentoonstelling *Moules Oeufs Frites Pots Charbon*, in juni 1966 bij Anny de Deckers *Wide White Space*. Op de vernissage werden pakjes friet geserveerd, zeggen ooggetuigen, maar niet allemaal. Met de culinaire bereiding van de mosselen in de pot hield Broodthaers zich nooit zelf onledig. Dat klusje liet hij over aan zijn levensgezellin, de fotografe Maria Gilissen. Zij was het die de mosselen klaarmaakte en volgens Broodthaers' instructies in de pot schikte. Zelf bracht hij de *final touch* aan – het instrijken met hars of verf – zoals op een foto uit 1966 te zien is.

Het bleken zeer fragiele dingen. In 1990 werd de hulp van Gilissen ingeroepen om de kaduke *Casserole de moules rouge* (ook wel *Triomphe de moule II* getiteld) te restaureren. In de volksmond bekend als het rode potje waarin de mosselen met ketchup zijn overgoten, behoorde het eerst tot de verzameling *Alla en Bénédicte Goldschmidt*. Later werd het, samen met andere topstukken uit deze collectie, als een belangrijk legaat aan het Brusselse Museum voor Schone Kunsten, departement Moderne Kunst, overgedragen.

Ook al niet gewapend met een groot budget, speurt dit museum naar betaalbare werken van Broodthaers. Zo kon het de hand leggen op de bundel *Un coup de dés jamais n'abolira le hasard* (1969), een 'bewerking' van de gelijknamige bundel van Stéphane Mallarmé. En onlangs kocht het de merkwaardige druk *Musée-Museum*, waarvoor het niet meer dan 80.000 frank moest bovenhalen. Maar toen het museum van Brussel als eerste de

►kans kreeg om een belangrijke *Valise de Moules* aan te kopen, hapte het niet toe. De privé-verzamelaar die er later, op een veiling in december 1996 bij Sotheby's, de hand op legde, betaalde omgerekend niet meer dan 4,5 miljoen frank voor de koffer met reismosselen. (Er zijn ook één of meer mosselpannen, mosselbureautafels, mosselbokalen, mosselpanelen, mosseltekeningen en -drukken van Broodthaers in omloop.)

Zoals alles wat een prijs heeft, is ook de waarde van de mosselen aan schommelingen onderhevig. In de jaren '65-'68, toen Broodthaers ze liet klaarstomen, moest niemand ervan weten. Een verzamelaar die een pot voor een slordige drieduizend frank aangeboden kreeg, vond dat hij voor veel minder dan die prijs beter een exquis zeevruchtensouper kon aanrichten.

Tot in 1992 bestond er voor het oeuvre van Broodthaers niet zoiets als een richtprijs of standaard, omdat er onvoldoende werken op de markt circuleerden. Daar kwam verandering in toen de belangrijke Broodthaerscollectie van dokter Hubert Peeters in juni 1992 bij *Christie's* in Londen geveild werd. Alle geïnteresseerde musea, dealers en verzamelaars gaven present, en de hamerprijzen logen er niet om. Peeters' pot, een volwassen *Moules casserole* uit 1965 (ook wel *Triomphe de moule 1* getiteld) van 50x40x40 cm, schoot de geschatte prijs van 15.000-20.000 pond stuk. Het ging van de hand voor 176.000 pond, een kleine tien miljoen frank zeg maar. Het grootste stuk, *Armoire blanche et table blanche* (1965), haalde zelfs 396.000 pond.

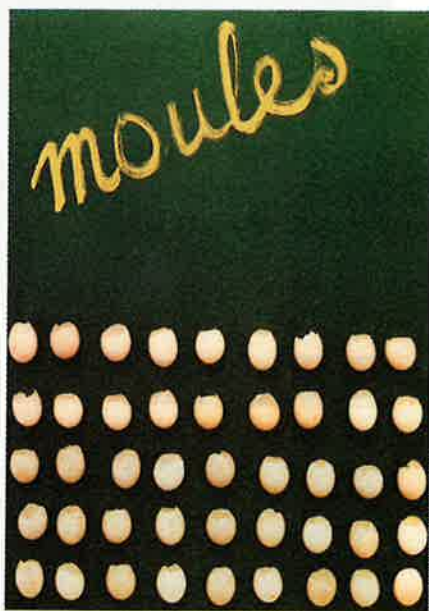
MOSSELEN MET WITTE SAUS

Deze orde van prijzen bleef de volgende jaren min of meer gehandhaafd. Toen dezelfde *Moules casserole* die in '92 geveild was, in 1996 opnieuw bij *Christie's* onder de hamer ging, haalde hij exact duizend pond meer (177.000) dan vier jaar tevoren. Hij werd verworven door Joop van Caldenborgh, topman van het Rotterdamse chemiebedrijf *Caldic*, en voorzitter van de onafhankelijke *stichting museum boijmans van beuningen* die kunstwerken verzamelt om ze in bruikleen aan het museum te geven. De Broodthaerspot was echter bestemd voor zijn eigen *Caldic*-collectie.

Een in november 1999 bij Sotheby's aangeboden mosselpot bleef evenwel ver onder de drempel van 10 miljoen. De *Casserole de moules noire* (1968) uit de collectie Kok-Broodthaers ging toen bijna onopgemerkt en voor een schamele 36.700 pond (zowat 2,3 miljoen frank) van de hand. Kwam het door zijn veeleer bescheiden

afmetingen (25x25x18 cm), was de Broodthaershousse voorbij of eisten de geruchten over authenticiteitsproblemen hun tol? (Altijd weer hebben sommigen moeite om de rol van Maria Gilissen bij de realisatie van het werk van Broodthaers correct in te schatten, ondanks het feit dat ze zelfs testamentair gemachtigd is om zorg te dragen voor het oeuvre. Anderen gaan ervanuit dat aan de werken van Broodthaers een persoonlijke signatuur, een soort ambachtelijkheid of artistieke uniciteit moet af te lezen zijn. Die kunnen beter Renoir of Monet verzamelen.)

De *Moules Sauce blanche* (50x36x36 cm) uit 1967 is misschien de bekoorlijkste onder de mosselpotten, zeker voor de Brusselse galeriehouder *Isy Brachot* die hem enkele jaren na de dood van Broodthaers verwierf en lange tijd in zijn bezit had. De roomkleurige olieverf die over de schelpen geschilderd is, over de rand van de zwarte pot druipend, maakt hem in de ogen van Brachot de 'mooiste, de meest poëtische' van allemaal. Toen hij hem enkele jaren geleden op vraag van Maria Gilissen voor een tentoonstelling in Amerika uitleende, werd hij aangeklampt door de New Yorkse galeriste *Marian Goodman*, zo zegt hij. Die zou hem bezworen hebben haar het werk te verkopen omdat ze er een klant voor had die de pot tot elke prijs in de wacht wilde slepen. Brachot liet zich ompraten, maar ving er minder dan 10 miljoen frank voor. Tot zijn verbazing zag hij zijn geliefkoosde pot met de witte saus vorig jaar terug op de kunstbeurs van Basel. In de stand van Marian Goodman, te koop voor heel wat meer dan 10 miljoen frank.

L'ERREUR. 1966.

Langdurige bruikleen op de helling.

GROEN EN BLAUW

Sommige casseroles zijn niet ten prooi aan grote commerciële fluctuaties. De *Casserole de moules verte* uit 1965 (40x39x32 cm) van de Antwerpse verzamelaar Sylvio Perlstein leidt een al even teruggetrokken bestaan als de bezitter zelf. Af en toe leent hij de groene pot uit voor een grote (VS, Walker Art Center, Minneapolis, 1989) of kleine (Ronny Van de Velde, 1992) tentoonstelling, soms komt hij op het laatste ogenblik op z'n stappen terug. Het stilste en kwetsbaarste potje is ook het kleinste, blauw van kleur. Het behoorde toe aan Monique Zaifen, ex-echtgenote van Perlstein, partner van Emmy Tob in de voormalige Antwerpse galerie *121*, en inmiddels overleden. Ze bewaarde het gewoon in haar keuken, bij haar ander kookgerei. Daar staat natuurlijk helemaal geen prijs op.

Naar de potjes, ten slotte, die zich in het *Centre Pompidou* in Parijs of het Brugse *Groeningemuseum* zouden bevinden, zal men tevergeefs zoeken. Ze bestaan niet. Beide musea hebben wel een mooie Broodthaerscollectie. Inmiddels is ook gebleken dat het alarm, geslagen door het SMAK, omtrent een bod van 20 miljoen op de *Grande Casserole* door een Amerikaans museum, loos is. Dat bericht klonk al een beetje vreemd omdat er in Amerika aan het oeuvre van Marcel Broodthaers – net als aan dat van andere Europese coryfeeën als Joseph Beuys – gewoonlijk minder belang wordt gehecht dan in Europa. Wel maakt de door een privé-verzamelaar voor ongeveer 20 miljoen gekochte *Armoire blanche et table blanche* van Broodthaers kans om in de collectie van het *Museum of modern art in New York* (MOMA) terecht te komen.

De Amerikaanse wetgeving ter zake voorziet immers dat bedrijven of particulieren die dergelijke schenkingen aan publieke musea doen, het bedrag volledig kunnen aftrekken van hun belastingen. Dat verklaart waarom bijvoorbeeld het MOMA, door de overheid niet gesubsidieerd om rechtstreeks aan te kopen, toch over zo'n behoorlijke collectie beschikt. In België heb je al gauw de vindingrijkheid en het improvisatievermogen van Jan Hoet nodig om een museumverzameling van internationaal gehalte op te bouwen.

Rest de vraag of de 10 miljoen frank die het SMAK voor de *Grande casserole de moules* wil betalen, ergens op slaat. De Nederlandse museumdirecteuren *Wim Beeren* en *Chris Dercon* antwoorden alvast met een openheid die in Belgische kunstkringen ongewoon is: '10 miljoen is geen vriendenprijs maar ook geen speculantenprijs. Het is een fatsoenlijke prijs.' ■

JAN BRAET